

بررسی مقایسه‌ای دیدگاه کارشناسان (متخصصان) و معلمان شهر قزوین به لحاظ نارسایی‌های آموزش و تربیت شهروندی در برنامه درسی دوره راهنمایی تحصیلی^۱

علی حسینی مهر^۲

دکتر مریم سیف‌نراقی^۳

دکتر عزت‌ا... نادری^۴

دکتر علی شریعتمداری^۵

چکیده

هدف این پژوهش بررسی مقایسه‌ای نارسایی‌های آموزش و تربیت شهروندی در برنامه‌ی درسی دوره راهنمایی تحصیلی از دیدگاه کارشناسان و معلمان شهر قزوین است. تحقیق حاضر، از نظر مقصد و هدف، از نوع پژوهش‌های کاربردی و از نظر شیوه‌ی اجرا، روش پژوهش زمینه‌ای را مورد استفاده قرار داده است. جامعه و نمونه آماری تحقیق شامل دو گروه آزمودنی با جزئیات زیر می‌باشد: کارشناسان برنامه‌ریزی و آموزش مقطع راهنمایی آموزش و پرورش شهر قزوین و اساتیدی که در سطح دانشگاه‌های قزوین دروس تحلیل محتوا، ارزیابی کتب و برنامه‌ریزی درسی را تدریس می‌نمایند، که مجموع این دو گروه تحت عنوان کارشناس سنی نفر بوده است.

---

^۱ این مقاله از پایان نامه تحصیلی دوره دکتری تخصصی مولف اول، در دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران، استخراج شده است.

^۲ - دانشجوی دوره دکتری تخصصی برنامه ریزی درسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات

تهران. hosseinimehrali@yahoo.com

^۳ - استاد دانشگاه علامه طباطبایی تهران

^۴ - استاد دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران

^۵ - استاد دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران

معلمان مقطع راهنمایی تحصیلی شهرستان قزوین (اعم از زن یا مرد) که تعداد آنها در مدارس مقطع راهنمایی طبق آمار ارائه شده، 2727 نفر بوده و با بهره گیری از فرمول نمونه گیری تعداد 241 نفر از آنها به عنوان نمونه انتخاب شدند. سپس از معلمان دوره‌ی راهنمایی تحصیلی به روش تصادفی طبقه‌ای، حجم نمونه‌ی مورد نظر انتخاب شد. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه‌ی محقق ساخته‌ای حاوی 80 سؤال بود که پس از احراز روایی و پایایی مورد قبول به وسیله محقق تهیه و بین اعضای گروه نمونه توزیع گردید، داده‌های گردآوری شده با استفاده از آمار توصیفی و استنباطی (خی‌دو) و به کمک نرم افزار SPSS (ویرایش 17) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. نتیجه‌ی کلی پژوهش نشان داد که: بین دیدگاه معلمان و کارشناسان، به لحاظ نارسایی ابعاد تربیت شهروندی (اجتماعی، فردی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی) در برنامه‌ی درسی دوره راهنمایی تحصیلی، تفاوت معنادار آماری وجود دارد. اگر چه طبق نتایج به دست آمده، هر دو گروه آزمودنی معتقد بودند که برنامه درسی فعلی دوره راهنمایی تحصیلی در خصوص آموزش ابعاد تربیت شهروندی دارای کمبودها و نارسایی‌هایی است و از این جهات آسیب پذیر است، اما از دیدگاه کارشناسان این نارسایی بسیار بیشتر بوده است.

کلید واژه ها:

آموزش شهروندی، برنامه‌ی درسی، نارسایی تربیت شهروندی

مقدمه:

تربیت شهروندان خوب یکی از مهمترین دل مشغولی‌های اکثر نظام‌های تعلیم و تربیت در بسیاری از کشورهای دنیاست. مطالعات و پژوهش‌های انجام شده در بسیاری از کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه نشان می‌دهد که مسئولان تعلیم و تربیت در این کشورها با عزمی راسخ و با تدوین برنامه‌های آموزشی - درسی متنوع، تربیت شهروند مناسب را در صدر اقدامات و فعالیت‌های خود قرار داده‌اند. قبل از بیان چالش‌های موجود در این

پژوهشنامه تربیتی
حیطه از نظام آموزشی کشورها، ابتدا برخی از برداشت‌های رایج از مفهوم شهروندی، مورد بررسی قرار می‌گیرد.

مفهوم شهروندی یکی از دیرپاترین مفاهیم سیاسی- اجتماعی است که از دوران یونان باستان تاکنون مورد توجه عده‌ی کثیری از متفکران سیاسی و اجتماعی قرار داشته است. هر چند ممکن است نگاه نظریه پردازان مختلف نسبت به اهمیت این مفهوم متفاوت باشد اما به هر صورت جایگاه ویژه‌ی آن در نظام فکر بشر، نشان از اهمیت برجسته‌ی آن دارد. جالب این که، تعلیم و تربیت شهروندی در کانون توجه کتاب‌های مهمی نظیر جمهوری افلاطون و سیاست ارسطو قرار گرفته است.

«در واقع، مفهوم شهروند در مسیر تطور تاریخ زندگی بشر متحول شده و در دوران‌های مختلف تفکر سیاسی، از شهروند معانی خاصی استنباط شده است. در دوران پس از رنسانس متفکرانی نظیر ژان ژاک روسو، امیل دورکیم و تی. اچ مارشال^۱ به نظریه پردازی درباره‌ی مفهوم شهروندی پرداخته‌اند. به اعتقاد بسیاری، برجسته‌ترین تفسیر از اصطلاح شهروندی را می‌توان در آثار مارشال یافت.» (گلشن فومنی، 1375، ص 17)

«شهروندی موقعیتی است که به اعضای جامعه اعطا می‌گردد، همه افرادی که صاحب چنین موقعیتی هستند، ضمن این که از حقوقی برخوردار می‌باشند، باید وظایفی نیز که از آن موقعیت برمی‌خیزد، را به عهده بگیرند» (پریور، 2006، ص 6)^۲.

شهروند کسی است که با هم نوع خود زندگی می‌کند و از طرف دولت حمایت می‌شود، از حقوق اجتماعی برخوردار است و وظیفه‌ی اجتماعی انجام می‌دهد. (کوی، 1384، ص 101)

به تعبیر تورنی^۱ منظور از آموزش شهروندی عبارت است از فرایند انتقال دانش‌ها، ارزش‌ها و نگرش‌های لازم برای مشارکت و ثبات سیاسی جامعه از یک نسل به نسل دیگر. این انتقال شامل موارد مختلفی نظیر: آگاهی از تاریخ و ساختار نهادهای سیاسی، احساس وفاداری به ملت، نگرش مثبت نسبت به اقتدار سیاسی، باور به ارزش‌های بنیادی (مانند حاکمیت قانون و تساهل و تسامح)، علاقه به مشارکت سیاسی و کسب مهارت‌های لازم برای فهم سیاست‌های عمومی و نظارت بر آنها می‌شود. (مایلز^۲، ۲۰۰۷، ص ۱۹)

موارد زیر برداشت‌هایی از معنای شهروندی در نزد مردم هستند. در تصویری محدود برخی شهروندی را به عنوان جزئی از سیاست‌های جامعه یا ایالت، امنیت سیاسی کشوری که در آن زندگی می‌کنند، جایی که در آن متولد شده‌اند یا ارتباطات خانوادگی از قبیل حقوق، مسئولیت‌ها و وظایف و اخلاق اجتماعی می‌دانند.

در دیدگاهی وسیع‌تر شهروندی به معنای مدنیت توأم با فعالیت و مسئولیت، نشان دادن علاقه در موضوعاتی که برای شهر و جامعه حیاتی و نگران‌کننده‌اند و یا واکنش نشان دادن به سایر مسائلی که در این زمینه به تحقق اهداف مشترک کمک می‌کنند، در نظر گرفته می‌شود. تربیت شهروندی در معنای وسیع خود به هر شخص مربوط می‌شود، و در رابطه با بی‌نظمی‌ها و بی‌قانونی‌ها و با توجه به موقعیت و به اقتضای حال مداخله می‌کند، تربیت شهروندی فرایندی مادام‌العمر و مستمر است، آموزش شهروندی جوانان را به علم و دانش و مهارت‌ها مجهز می‌کند و به آنها می‌فهماند که چطور به عنوان بخشی مؤثر و فعال در سازماندهی جامعه‌ی خود ایفای نقش کنند. شهروندان انتقادی، کسانی هستند که احساس مسئولیت اخلاقی و اجتماعی دارند. این وظیفه‌ی اجتماعی به آنان اطمینان می‌دهد و تضمین می‌کند که آنها هم

^۱-Torney
^۲- Mile

می‌توانند به دیگران چنین آموزش‌هایی بدهند یا این که در دیگران تأثیر بگذارند و در سطح محلی-زیستی، ملیتی و جهانی تنوعاتی را در جامعه ایجاد نمایند. در گزارش سال 1998 مدارس آمریکا با عنوان آموزش برای شهروندی و تدریس دموکراسی در آمریکا، که مدیران این مدارس موظف بودند در تمام مراحل آموزش شهروندی آنها را ارائه دهند، سه اصل زیر مورد تأکید قرار گرفته است:

- مسئولیت‌های اجتماعی و اخلاقی: دانش‌آموزان در هر رده سنی ابتدا باید یاد بگیرند که به خود اطمینان کنند و در مسیر انجام مسئولیت‌های اخلاقی و اجتماعی در کلاس و یا فراتر از حد کلاس درس و یا در هر دوی آنها با اقتدار عمل کنند و به یکدیگر دلگرمی دهند.

- درگیری اجتماعی: یادگیری چگونگی درگیری با مشکلات زندگی و توجه به مشکلات اجتماعی، بچه‌ها یاد بگیرند چطور در مواقع مهم خدماتی را به جامعه ارائه دهند.

- ادبیات سیاسی: دانش‌آموزان یاد بگیرند که چطور ارزش‌ها، مهارت‌ها و دانش عمومی زندگی را تحلیل و تفسیر کنند و به عنوان یک عضو مؤثر مداخله نمایند.

سراسر این آموزش، افراد جوان را به صورتی فعال با تصمیم‌گیری‌های شهروندی درگیر می‌کند و به آنان می‌آموزد که چطور هم در سازمان‌هایی که در آن مشغول به تحصیل هستند و هم در سازمان‌های بزرگتر، نقش فعالانه‌ای داشته باشند. تحقیقات و تجارب نشان داده‌اند که آموزش شهروندی هنگامی بیشترین تأثیر را دارد که شامل یادگیری‌های فعال باشد و به وسیله خود افراد جوان هدایت و رهبری شود. (هاوس¹، 2003، ص 218)

تومیلسون^۱ در آگوست ۲۰۰۲ پژوهشی انجام داد و در آن دلیل تأکید بر آموزش شهروندی در سنین نوجوانی و اوایل جوانی را بررسی نمود. «در حال حاضر (آگوست ۲۰۰۲) شهروندی مهمترین موضوع برنامه‌ی درسی ملی و جهانی می‌باشد» بعد از این بود که مدارس لازم دانستند تا تعالیم شهروندی را طی دوره‌های سه تا چهار مرحله‌ای به تمامی دانش‌آموزان تدریس کنند. (کان جوزف^۲، ۲۰۰۵، ص ۲۶) علت تأکید بر آموزش شهروندی در این سنین، آن است که فراگیران ۱۱-۱۶ ساله توانمندی‌های اختصاصی خود را بشناسند و به صورت داوطلبانه، بسترهای لازم برای رشد و توسعه‌ی کشور خودشان را فراهم آورند و شهروندان ویژه‌ای برای جامعه‌ی خود شوند. پس از آن تومیلسون نتیجه گرفت که شهروندی فعال و آگاهی و شعور ملی باید یکی از مؤلفه‌ها و مهارت‌های عمومی زندگی باشد. این پژوهش همچنین تأکید کرد که افراد جوان در اثر این تربیت باید روحیه‌ی پژوهشگری شخصی خود را توسعه بدهند و فعالیت‌های گسترده‌تری که انعکاسی از علایق شخصی آنها باشد، می‌بایست بروز پیدا کند و به وسیله‌ی زندگی کردن در اجتماع این علایق افراد تقویت شود.

اطلاق کلمه شهروندی به فرد عضویت او را در یک جامعه ترسیم می‌کند، عضویتی که به واسطه آن فرد علاوه بر دارا بودن ملیت در یک جامعه، عملکرد مؤثری نیز در جامعه دارد و جامعه به او استقلال می‌بخشد. بنابراین شهروندی هر چند تابعیت از یک جامعه را لازم دارد، ولی به صرف تابعیت، شهروندی به وجود نمی‌آید و مشارکت‌های اجتماعی فرد عامل عمده در اطلاق شهروندی به اوست. «آرامش نیاز ذاتی انسان است، ایجاد نظم اجتماعی در ایجاد آرامش دخالت تام دارد. شهروندی که از حقوق شهروند دیگر حمایت می‌کند، عامل ثبات آرامش اجتماعی است.» (فالکس، ۱۳۸۱، ص ۱۹) تقریباً همه جوامعی که مساله‌ی اساسی آنها تعلیم و تربیت کودکان، نوجوانان و جوانان

¹ - Tomilson

² - joseph

دانا و توانا برای زندگی است بیشترین کمک را به توسعه آموزش شهروندی و شهروند نیک بودن، از خود نشان داده‌اند. کشوری را نمی‌توان پیدا کرد که جز با تکیه بر تفکر درست و دانش عینی توانسته باشد به پیشرفت زندگی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مردم خود کمکی واقعی ارایه نماید.

«تمامی جوامع معاصر دارای این نگرانی و دل مشغولی عمیق هستند که چگونه نوجوانان و جوانان خود را برای زندگی مدنی و به صورت شهروندانی مطلوب آماده کنند و راه و رسم مشارکت در مسایل اجتماعی را به آنها بیاموزند» (توبیاس، 1999، صفحه 2)¹

یکی از وظایف موسسات تربیتی آماده کردن افراد جهت زندگی اجتماعی است. برای این که به طور موثر در زندگی اجتماعی شرکت کنند باید واجد شرایط و صلاحیت‌های خاصی باشند. تا افراد یک جامعه مهارت‌ها و عادات معینی را در خود رشد ندهند، نمی‌توانند وضعی توأم با موفقیت و رضایت خاطر در زندگی اجتماعی برای خود به وجود آورند.

روی این اصل عده‌ای از مربیان یکی از وظایف مدرسه را رشد و توسعه مهارت‌ها و خصوصیات لازم در میان افراد می‌دانند. برخی از این صلاحیت‌ها به اختصار عبارتند از: مهارت‌های ارتباطی یا قوای مربوط به تفهیم و تفهم، مهارت در به کار بردن روش علمی یا روش حل مساله، معلومات و مهارت‌های لازم جهت فهم اقوام و ملل، مهارت‌های لازم جهت حفظ سلامت جسم و قوای نفسانی، مهارت‌های لازم جهت اجرای وظایف مدنی، و مهارت‌های حرفه‌ای. (شریعتمداری، 1385، صص 65-69)

دانش‌آموزان دوره راهنمایی تحصیلی به لحاظ شرایط خاص دوره نوجوانی و ابتدای دوره بلوغ دارای ویژگی‌های منحصر به فرد و حساسی هستند که طی گزارشات به عمل آمده این گروه سنی در رابطه با رفتارهای مربوط به مشکلات اجتماعی و بهداشتی آسیب پذیرترین گروه می‌باشند. زیرا

سرآغاز عمده‌ترین چالش‌های تربیت شهروند مفید جامعه، بحران هویت است که عمدتاً در دوره نوجوانی و جوانی رخ می‌دهد.

به هر حال توسعه اخلاق، حس تعهد شهروندی، نظام ارزشی، ملی، دینی و انسانی دانش‌آموزان ایرانی می‌بایست مهم‌ترین وظیفه آموزش و پرورش قلمداد شود. لذا تربیت و تقویت مهارت‌های شهروندی باید از طریق آموزش درست اندیشیدن، نه تنها در برنامه درسی خاصی مثل علوم اجتماعی یا ادبیات، بلکه به عنوان بخش جدایی ناپذیر از برنامه درسی همه دروس مقطع راهنمایی تحصیلی نمود پیدا کند. اما متأسفانه با بررسی و تحلیل محتوای برنامه‌های تربیتی مشخص می‌شود که توجه به نیازهای یاد شده فوق به عنوان مبانی تربیت شهروندی و ارتقاء تربیت مدنی با هدف توسعه پایدار، به ندرت مطمح نظر قرار گرفته و عدم تناسب برنامه‌های درسی نظام آموزش و پرورش با بسیاری از نیازهای جدید، خصوصاً نیازهای سیاسی - اجتماعی و فرهنگی به وضوح قابل مشاهده است.

حال این سوال مطرح است که این صلاحیت‌ها و وظایف مدنی کدامند؟ برنامه‌های تربیتی مدارس تا چه اندازه هدف آرمانی تربیت شهروند مفید جامعه را متحقق نموده‌اند؟ دانش‌آموزان تا چه اندازه از این مهارت‌ها برخوردارند؟

با تحولات فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی که اخیراً حادث شده، مانند مهاجرت‌های گسترده، افزایش دانش عمومی کودکان، حاکمیت رسانه‌ها، ارتباطات دیداری - شنیداری، افزایش تقاضاهای جامعه و خانواده از مدرسه، لزوم توجه بیشتر به تربیت سیاسی - مذهبی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بیش از پیش احساس می‌شود و در بازنگری برنامه‌های درسی باید آنها را بطور جدی‌تری مورد توجه قرار داد.

از آنجا که در طراحی وضع مطلوب برنامه‌های تربیتی، تحلیل و توصیف وضعیت موجود اهمیت به سزایی دارد، تلاش پژوهش حاضر بر آن است که تا حد امکان تصویر مناسبی از وضعیت فعلی برنامه درسی دوره

راهنمایی را از نظر دیدگاه معلمان و کارشناسان در پرداختن به ابعاد تربیت شهروندی، ترسیم نماید تا برنامه‌ریزی‌های آتی در این زمینه، واقع بینانه‌تر طراحی شوند.

اگر چنین شود و برنامه درسی تربیت شهروندی بر نیازسنجی صحیح اهداف، ارزشها، مهارت‌ها و صلاحیت‌ها، استوار گردد، آنگاه این برنامه «در بستری قرار می‌گیرد که انسان تربیت کند، انسانی که با آموخته‌های خود نقش‌های مختلف اجتماعی را ایفا کند و با تحلیل ارزش‌ها و ارزش گذاری آنها، در تصمیم‌گیری‌ها استقلال داشته باشد، دارای آزادی بیان بوده و حقوق اجتماعی را برای خود و سایر شهروندان درست تفسیر نماید.» (پارکر، 2001، ص 5)¹

شاید دشوارترین سئوالی که در مطالعات قبلی مقوله شهروندی به چشم می‌خورد، ویژگی‌ها و خصیصه‌های شهروند خوب است. و پاسخ به این پرسش مستلزم بررسی و کنکاش همه جانبه و عمیق در فرهنگ هر جامعه است. در این راستا مطالعات متعددی انجام شده که از جمله آنها مطالعه براون² در کانادا، لی³ در آسیا و پریور⁴ در استرالیا است. بر اساس مطالعه ویژه‌ای که توسط پریور در کشور استرالیا انجام شده، ویژگی‌های زیر برای شهروند مطلوب در جامعه استرالیا در نظر گرفته شده.

- ویژگی‌های مرتبط با درک و فهم مدنی: شامل آگاهی از حوادث و رویدادهای جاری جامعه و جهان و آگاهی از عملکرد دولت.

- ویژگی‌های مرتبط با جنبه‌های مشارکتی - عملی: شامل ایفای مسئولیت‌های خانوادگی، توانایی بررسی ایده‌ها و عقاید مختلف، توانایی اتخاذ تصمیمات معقولانه و مشارکت در مسائل مدرسه یا جامعه محلی.

1- Parker , 2001 , p5
2- Brown
3- Lee
4- Prior

- ویژگی‌های مرتبط با دل مشغولی اجتماعی: شامل علاقه و نگرانی نسبت به رفاه و آسایش دیگران، رفتارهای اخلاقی و پذیرش تنوع (نیکنامی و مدانلو، 1387، ص 139)

پژوهش دیگری که در کشور کانادا توسط سیرز و وون¹ انجام شده است، ویژگی‌های زیر را برای شهروند مطلوب خاطر نشان کرده است:

- توانایی برای مذاکره و مشارکت با دیگران، احترام به تفاوتها و تضادها، گوش دادن سازنده به دیگران، توانایی به دست آوردن اطلاعات (از کتابخانه، اینترنت، جلسات عمومی) و بیان عقاید و ایده‌ها.

- اطمینان و جرأت برای فراکنشی عمل کردن، داشتن عقاید مستقل، مسئولیت پذیری و استقلال (مالی، سیاسی، فردی و

- دانش دربارهٔ اموری چون نحوهٔ سازمان یافتن جامعه، نحوهٔ عملکرد دولت ملی و محلی، آگاهی از عقاید و دیدگاههای اساسی احزاب سیاسی عمدهٔ کشور، ایدئولوژی و فلسفه سیاسی (سیرز و وون، 2005)

در تحقیق دیگری پریور نتیجه می‌گیرد که: نوجوانان استرالیایی قدر دموکراسی را می‌دانند اما سطح درک آنها از مدنیت و شهروندی کمتر از حد انتظار در این زمینه است. علی‌رغم این که دانش‌آموزان استرالیایی برنامه درسی مکتوبی در این رابطه دارند، اما همچنان 0/39 آنها با وقایع، نمادها و سمبل‌های ملی آشنا نیستند، همچنین دانش‌آموزانی هم که تحت تاثیر برنامه درسی و محیط خانواده مفاهیم اساسی اجتماعی و سیاسی را آموخته‌اند، یا قلباً به آن باور ندارند و یا در عمل آنها چنین رفتاری بروز پیدا نمی‌کند. (پریور، 2006)

در پژوهشی که توسط پورتا و همکاران (2001)، به نقل از ایزدی و آقامحمدی، (1386) بر روی 28 کشور انجام شد، دانش و نگرش دانش‌آموزان 14 ساله در رابطه با ابعاد سیاسی، اجتماعی و اقتصادی تربیت شهروندی

¹ - Sears & Yvonne (2005)

مورد بررسی قرار گرفت، نتایج تحقیق بیانگر این بود که بین آگاهی و دانش شهروندی افراد چهارده ساله کشورهای مورد مطالعه تفاوت چندانی وجود نداشته است اما در مورد نگرش‌ها، دامنه‌ی تغییرات بین کشورها بیشتر است. برآیند مطالعه‌ی پورتا و همکارانش این است که به همان اندازه که آموزش ریاضیات و علوم از اهمیت ملی برخوردار است، کشورها بایستی در جهت اعتلای آموزش شهروندی نیز تلاش نمایند.

پژوهشی که با عنوان جایگاه فرهنگ‌های قومی در تربیت شهروندی توسط عسکریان (1385)، انجام شده، نشان می‌دهد که در برنامه درسی مدارس ایران تسهیلات لازم برای برقراری رابطه مطلوب اقوام حاشیه‌ای کشور با سایر اقوام مرکزی بسیار ضعیف بوده و شاخص احساس همگرایی ملی در برنامه درسی پایین‌تر از حد انتظار (حدود 46٪) برآورد شده. در نتیجه، پایین بودن احساس همگرایی ملی پرورش دانش‌آموزان در سایر ابعاد شهروندی (سیاسی، اجتماعی، اخلاقی، اقتصادی و...) را تحت تاثیر قرار می‌دهد. پیشنهاد اصلی پژوهش فوق این است که تصمیم‌گیری‌های آموزشی در امر برنامه‌ریزی درسی، به منظور تربیت شهروند مطلوب جامعه، باید با مشارکت نمایندگان اقوام اتخاذ شود.

در پژوهش دیگری، ولی پور (1386)، میزان دانش و مهارت شهروندی دانشجویان را مورد مطالعه قرار داده است، نتایج این پژوهش بیانگر آن است که میانگین دانش و مهارت شهروندی دانشجویان پایین‌تر از حد متوسط است. از طرف دیگر نظرات اساتید در این پژوهش بیانگر آنست که آموزش عالی در پرورش ابعاد تربیت شهروندی چندان موفق نبوده است.

در پژوهش دیگری رئوس محتوای برنامه‌ی درسی تربیت شهروند بومی در عصر جهانی شدن از دید اعضای هیات علمی دانشگاه‌های شهر تهران مورد بررسی قرار گرفته است. (عیوضی و همکاران، 1387) یافته‌های پژوهش عبارتند از:

-از دید اعضای هیات علمی عمده‌ترین مشخصه‌های عصر جهانی شدن شامل؛ تخریب هویت ملی شهروند بومی، به مخاطره افتادن هویت ملی، ارزش‌های دینی، شیوع آموزش‌های غیربومی، تهدید هنجارها و باورهای بومی، فقدان نظام ثابت اقتصادی، استیلای هویت اجتماعی بین‌المللی و... بوده است.

-از دید اعضای هیات علمی عمده‌ترین وجوه مطرح در تربیت شهروند بومی شامل؛ توسعه حس هوشیاری اجتماعی، رشد درک و مسوولیت اجتماعی بومی، ضرورت توسعه سه مقوله‌ی؛ ارتباط، اطلاع و آموزش در فرایند تربیت شهروند بومی، درک عمیق نسبت به وجوه مختلف سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، محیطی و اخلاقی جامعه خود و... بوده است.

- از دید اعضای هیات علمی عمده ترین رؤس محتوای برنامه درسی تربیت شهروند بومی در عصر جهانی شدن شامل؛ تقویت فرهنگ بومی، تلفیق محتوای برنامه درسی با نیازهای اجتماعی - اقتصادی، آشناسازی یادگیرندگان با خطمشی‌های اقتصادی به صورت عملی، برنامه‌های درسی خدمات اجتماعی، رشد ادراک یادگیرندگان از بالندگی فرهنگ بومی، درک سوابق فرهنگی و سیاسی جامعه خود و... بوده است که این مجموعه می تواند به فراخور موضوع درسی رشته‌های مختلف، به صورت مجزا و یا به طور ترکیبی، تلفیقی و میان رشته‌ای یا چند رشته‌ای برای دانش آموزان تدارک دیده شده و در محتوای برنامه درسی آنها گنجانیده شود. (عیوضی، قلی زاده مقدم و سبحانی نژاد، 1387)

در پژوهش آشتیانی و همکاران (1385) که با هدف ارزیابی و اولویت‌بندی مهارت‌های شهروندی مورد نیاز برای تدریس آنها در مقطع دبستان انجام پذیرفت، به ترتیب متغیرهای مردم سالاری، مشارکت سیاسی، انجمن‌های محلی، هنجارهای اجتماعی و مولفه‌های اقتصادی بیشترین حد امتیاز را به خود اختصاص دادند که طراحی برنامه درسی بیش از همه باید بر این اولویت‌ها متمرکز شود. (آشتیانی و همکاران، 1385)

وزیری و جهانی (1385) در اولویت بندی مهارت‌های شهروندی مورد نیاز دانش‌آموزان دبستان‌های شهرستان زلزله زده بم، مهارت‌های شهروندی مورد نیاز دانش‌آموزان در شرایط یاد شده را به ترتیب زیر اولویت‌بندی کرده‌اند. 1. مهارت‌های حل مساله 2. مهارت تصمیم‌گیری 3. مهارت روابط موثر اجتماعی 4. مهارت مقابله با هیجان و استرس 5. مهارت شهروند جهانی بودن 6. مهارت تفکر انتقادی 7. مهارت‌های اقتصادی در اداره زندگی 8. مهارت به کار بردن نکات ایمنی 9. بهداشت جسمی 10. همچنین مسئول بودن و همدلی را از الزامات فوری تربیت شهروندی دانسته‌اند. (وزیری و جهانی، 1385، صص 27 - 25)

و بالاخره نتایج تحلیل محتوای کتاب تعلیمات اجتماعی سال اول راهنمایی نشان می‌دهد که، 58 درصد از کل فراوانی واحدهای تحلیل این کتاب مربوط به بعد دینی و 26/7 درصد نیز مربوط به بعد سیاسی است. این در حالی است که به ابعاد اسطوره‌های ملی، نمادهای ملی، خرده فرهنگ‌های قومی، تعاملات بین‌المللی و افتخارات ملی، به هیچ وجه پرداخته نشده است. از سوی دیگر، ارزش‌های ملی و میراث فرهنگی نیز بخش بسیار ناچیزی را (3/43 درصد) به خود اختصاص داده‌اند. اما در کتاب تعلیمات اجتماعی دوم راهنمایی، بعد دینی با 70/6 درصد بیشترین میزان فراوانی را دارد. پس از آن بعد سیاسی است، که دارای فراوانی، 11/76 درصد است. از سوی دیگر، به ابعاد هنجارهای ملی، میراث فرهنگی، اسطوره‌های ملی، خرده فرهنگ‌های قومی، تعاملات بین‌المللی و افتخارات ملی به هیچ وجه پرداخته نشده است. داده‌های به دست آمده از تحلیل محتوای کتاب تعلیمات اجتماعی سال سوم نیز نشان دهنده آن است که در این کتاب، نسبتاً ابعاد سیاسی و دینی حضور دارند و از سایر مؤلفه‌های هویتی و ملی خبری نیست. (شمشیری و نوشادی، 1386، صص 72 و 73)

فرضیه‌های تحقیق عبارتند از:

-بین دیدگاه معلمان و کارشناسان، به لحاظ نارسایی بعد اجتماعی تربیت شهروندی در برنامه درسی دوره راهنمایی تحصیلی، تفاوت معنادار آماری وجود دارد.

-بین دیدگاه معلمان و کارشناسان، به لحاظ نارسایی بعد فردی تربیت شهروندی در برنامه درسی دوره راهنمایی تحصیلی، تفاوت معنادار آماری وجود دارد.

-بین دیدگاه معلمان و کارشناسان، به لحاظ نارسایی بعد فرهنگی تربیت شهروندی در برنامه درسی دوره راهنمایی تحصیلی، تفاوت معنادار آماری وجود دارد.

-بین دیدگاه معلمان و کارشناسان، به لحاظ نارسایی بعد اقتصادی تربیت شهروندی در برنامه درسی دوره راهنمایی تحصیلی، تفاوت معنادار آماری وجود دارد.

-بین دیدگاه معلمان و کارشناسان، به لحاظ نارسایی بعد سیاسی تربیت شهروندی در برنامه درسی دوره راهنمایی تحصیلی، تفاوت معنادار آماری وجود دارد.

روش:

این پژوهش از نظر مقصد و هدف، از نوع کاربردی است، زیرا توسعه دانش کاربردی و ارائه راهکارهای سازنده و عملی در ارتباط با آموزش شهروندی در برنامه درسی دوره راهنمایی تحصیلی، مرکز توجه آن بوده، و از نظر شیوه اجرا، روش پژوهش زمینه‌ای را مورد استفاده قرار داده است. آزمودنی‌ها: جامعه آماری پژوهش حاضر شامل دو گروه آزمودنی با جزئیات زیر می‌باشد.

الف) کارشناسان برنامه ریزی مقطع راهنمایی آموزش و پرورش قزوین، که تعداد آنها 6 نفر برآورد شده.

البته به منظور نظر سنجی از کارشناسان، فقط به اداره آموزش و پرورش محل اجرای پژوهش اکتفا نشده و نظرات جمعی از متخصصین نیز مورد پیمایش قرار گرفته^۱، که مجموع این دو گروه تحت عنوان کارشناس 30 نفر می‌باشد.

ب) معلمان مقطع راهنمایی تحصیلی شهرستان قزوین (اعم از زن یا مرد) که تعداد آنها، بنا بر آمار ارائه شده، 2727 نفر است که توزیع جمعیت آنها به تفکیک ناحیه و جنسیت در جدول (شماره 1) آمده است.

جدول شماره 1: تعداد معلمان بر حسب نامیه و جنسیت

جمع		زن		مرد		جنسیت
نمونه	جامعه	نمونه	جامعه	نمونه	جامعه	ناحیه
145	1641	85	968	60	673	یک
96	1086	56	630	40	456	دو
241	2727	141	1598	100	1129	جمع

منبع: (دفترتأمین نیروی انسانی، اداره کل آموزش و پرورش شهرستان قزوین، 1387)

شیوه نمونه‌گیری به این صورت بوده که از بین جمعیت آماری کل معلمان (2727 نفر) بر طبق فرمول نمونه‌گیری، 241 نفر به عنوان نمونه آماری پژوهش انتخاب شدند. که نحوه محاسبه آن بر طبق فرمول زیر محاسبه گردید

$$n = \frac{N \cdot T^2 \cdot S^2}{N \cdot d^2 + T^2 \cdot S^2}$$

2 - تعداد کارشناسان آموزش مقطع راهنمایی تحصیلی در هر دو ناحیه آموزش و پرورش شهرستان قزوین 6 نفر است. البته جهت پوشش بهتر و کسب اطلاعات دقیق‌تر (با توجه به اینکه کسب اطلاعات دقیق و تخصصی از الزامات پژوهش زمینه ای می باشد)، اساتید محترمی که در دانشگاه های سطح شهر قزوین دروس تحلیل محتوا، ارزیابی کتب و برنامه ریزی درسی را تدریس می نمایند، نیز مشارکت داشته اند و تعداد شرکت کنندگان در طرح نظرسنجی 24 نفر بوده است.

$$n = \frac{(2727)(1.96)^2(5)}{(2727)(0.27)^2 + (1.96)^2(5)}$$

$$n = \frac{52380.22}{218} = 241$$

منبع: نادری و سیف نراقی، 1388، صص 115 و 116

ابتدا به منظور رعایت تساوی سهم مشارکت آزمودنی ها در جامعه و نمونه، همچنین توجه به درصد توزیع آنها در جامعه و نمونه آماری- از نظر جنسیت و ناحیه آموزشی- از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای بهره گرفته شد. پس از تعیین نسبت‌ها و تخصیص آزمودنی‌ها به هر ناحیه و جنسیت خاص، انتخاب آزمودنی‌های مشخص برای پیمایش نظرها - در ارتباط با سوالات پرسشنامه - با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انجام پذیرفت. با توجه به ریزش و افت آزمودنی‌ها و جلوگیری از تاثیر این عامل در اعتبار نتیجه پژوهش تعداد 20 نفر، به حجم نمونه آماری (241 معلم) اضافه گردید که در این مورد نیز سهم معلمان زن و ناحیه یک آموزشی بیشتر بوده است. در نهایت از بین گروه معلمان 251 پرسشنامه به پژوهشگر برگردانده شد و همین تعداد (n : 251) ملاک تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش از گروه معلمان قرار گرفت. در خصوص کارشناسان نیز حجم جامعه و نمونه برابر در نظر گرفته و از روش سرشماری استفاده شده است. در مجموع، حجم نمونه آماری در دو گروه معلمان و کارشناسان، 281 نفر برآورد شده است.

ابزار: ابزار گرد آوری داده‌ها پرسشنامه‌ی محقق ساخته‌ای است که از تحقیقات مشابه انجام شده‌ی داخل و خارج کشور، الگو گرفته و سعی بر آن بوده تا اصلی‌ترین متغیرهای شهروندی- بر اساس یافته‌های پیشینه و ادبیات موضوع تحقیق- استخراج شود. (البته بومی شده و تغییراتی در آن ایجاد گردیده). این پرسشنامه بر طبق مقیاس پنج درجه‌ای لیکرت تنظیم گردیده، سوالات آن برای هر دو گروه معلمان و کارشناسان یکسان است و

نارسایی‌های تربیت شهروندی از بعد فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فردی را از نظر هر دو گروه مورد بررسی قرار می‌دهد و هر کدام از مولفه‌ها و ابعاد فوق، گویه‌های خاص را به خود اختصاص داده است. فهرست گویه‌های پرسشنامه در هر بعد، به منظور بررسی دیدگاه‌های معلمان و کارشناسان در مورد برخورداری برنامه درسی دوره راهنمایی از مولفه‌های تربیت شهروندی، به شرح زیر است :

در ارتباط با بعد اجتماعی تربیت شهروندی، معلمان و کارشناسان به این گویه‌ها و پرسش‌ها پاسخ دادند که: برنامه درسی دوره راهنمایی تحصیلی تا چه اندازه...

1. باعث پرورش روحیه احترام به قانون و الزام به رعایت آن می‌شود؟
2. باعث پرورش روحیه امر به معروف و نهی از منکر در دانش‌آموزان می‌شود؟
3. دانش‌آموزان را با راه‌های حفاظت از محیط زیست آشنا می‌کند؟
4. باعث پرورش سعه صدر و تحمل آراء مخالف دیگران در دانش‌آموزان می‌شود؟
5. باعث ایجاد روحیه همکاری خودجوش با نهادهای ملی و محلی با نگاهی مسولانه در دانش‌آموزان می‌شود؟
6. برای حل مسائل جامعه راهکارها و راه‌حلهای متنوع را پیشنهاد می‌کند؟
7. به مهارت تصمیم‌گیری دانش‌آموزان در رهبری و هدایت موثر دیگران توجه نموده؟
8. فضا را برای مشارکت، ارتقاء تیمی و رقابت سالم فراهم آورده؟
9. پرورش روحیه خدمت به مردم و بهزیستی اجتماعی را مورد تمجید قرار داده؟
10. به ارزشهای اجتماعی که در کانون اخلاق جامعه قرار دارند، توجه می‌کند؟
11. دانش‌آموزان را در برخورداری از زندگی شایسته انسانی و اجتماعی کمک می‌کند؟

12. به نحوه همکاری و مشارکت دانش‌آموزان در حل مسائل مختلف جامعه بطور گروهی توجه می‌نماید؟

13. احساس همدلی و همدردی با دیگران خصوصا در لحظات سخت مثل مصائب طبیعی، جنگ و... را تقویت می‌کند؟

در بعد فردی تربیت شهروندی، معلمان و کارشناسان در ارتباط با این گویه‌ها و پرسش‌ها مورد پاسخ قرار گرفتند: تا چه اندازه برنامه درسی دوره راهنمایی تحصیلی...

- باعث پرورش روحیه اعتماد به نفس (خود پنداری مثبت) می‌شود؟
- منجر به پرورش قوه قضاوت صحیح و روحیه علمی در دانش‌آموزان می‌شود؟

- به پرورش روحیه مسولیت‌پذیری و جرات در ابراز اندیشه در دانش‌آموزان تاکید می‌کند؟

- دانش‌آموزان را در شناخت قابلیت‌ها و استعدادهایشان یاری می‌کند؟
- در ایجاد روحیه جستجوگری، کنترل و اصرار در دستیابی به اطلاعات به دانش‌آموزان کمک می‌کند؟

- دانش‌آموزان را با طریقه صحیح بروز عواطف و کنترل به موقع آنها آشنا می‌کند؟

- دانش‌آموزان را نسبت به رعایت اصول بهداشت فردی و آراستگی شخصی متعهد و مقید می‌کند؟

- پرورش روحیه تعهد، وفای به عهد و احترام به اصول اخلاقی در دانش‌آموزان را کانون توجه خود قرار داده؟

- ضرورت کاربرد نظم و برنامه ریزی هم چنین رعایت نکات ایمنی در امور مختلف فردی توسط دانش‌آموزان را منعکس نموده؟

- توسعه انگیزه پیشرفت و اندیشه ورزی در دانش‌آموزان را مورد توجه قرار داده؟

- باعث استقلال فکری - عملی، تمایل به تفکر خلاق و واگرا توسط دانش آموزان در مسائل و موقعیت‌های مختلف می‌شود؟

- به دانش آموزان توانایی تفکر منطقی، بیان صریح اندیشه‌ها و خواندن و نوشتن توأم با ادراک را ارایه می‌دهد؟

- دانش آموزان را با ضرورت یادگیری مهارت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات آشنا می‌کند؟

- دانش آموزان را با روش‌های نظارت بر اعمال و اصلاح رفتار خود آشنا می‌کند؟

در ارتباط با بعد فرهنگی تربیت شهروندی معلمان و کارشناسان با این گویه‌ها و پرسش‌ها، مورد نظرسنجی قرار گرفتند. تا چه اندازه برنامه درسی دوره راهنمایی تحصیلی...

- روحیه علمی و پژوهش محوری را به عنوان فرهنگ در وجود دانش آموزان درونی نموده؟

- باعث پرورش روحیه حفظ و حراست از دستاوردهای گذشتگان در دانش آموزان می‌شود؟

- به آشنایی دانش آموزان با اعیاد ملی - مذهبی و آداب و رسوم خاص آنها تاکید نموده؟

- الگوهای اخلاقی، اسطوره‌های ملی و شخصیت‌های برجسته علمی - مذهبی را به دانش آموزان معرفی می‌کند؟

- به ایجاد و پرورش نگاهی نقادانه و آینده نگر نسبت به فعالیت‌های فرهنگی جامعه در دانش آموزان، کمک می‌کند؟

- به ادبیات و سبک درست نگارش فارسی در همه کتب تاکید نموده؟

- دانش آموزان را با آثار فرهنگی و هنری (موسیقی، شعر و...) آشنا می‌کند؟

- به رعایت حقوق دیگران و فرهنگ استفاده از وسایل جمعی و عمومی (اتوبوس، فضاهاى سبز و...) توجه شده؟

-آداب و رسوم و آیین‌های مناطق مختلف کشور را به دانش‌آموزان معرفی می‌کند؟

-روحیه کمک به افراد کم توان، سالمند و... در موقعیت‌های اجتماعی را به عنوان یک فرهنگ درونی کرده است؟

-به شناخت ادبیات فارسی به عنوان جلوه گاه ذوق و هنر و مظهر وحدت ملی توجه نموده؟

-روحیه پرهیز از رسوم منحط و خرافی را در بین دانش‌آموزان ترویج می‌دهد؟

-به شناخت محیط زیست محلی و ملی، حساسیت نسبت به حفظ و نگهداری آن تاکید کرده؟

-از الگوهایی که کوشش خستگی ناپذیر خود را متعهدانه صرف خدمت به پیشرفت و آبادانی کشور کرده اند، قدردانی به عمل آورده؟

-بر ارزش سنجی صحیح و توسعه فرهنگ و تمدن کهن ایرانی توجه نموده است؟

در ارتباط با بعد اقتصادی تربیت شهروندی، معلمان و کارشناسان به این گویه‌ها و پرسش‌ها پاسخ دادند که: برنامه درسی دوره راهنمایی تا چه اندازه...

-دانش‌آموزان را با محدودیت مالی و به تبع آن اولویت بندی خرید موارد ضروری‌تر آشنا می‌کند؟

-به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا استانداردهایی را برای هدایت هزینه‌هایشان انتخاب نمایند؟

-به پرورش روحیه ساده زیستی و پرهیز از اسراف تاکید نموده؟

-زمینه‌های توانایی در تولید و پیشرفت اقتصادی و نفع عمومی در دانش‌آموزان را تقویت می‌کند؟

-دانش‌آموزان را با راه‌های مشارکت اقتصادی و نحوه عملکرد بانک‌ها و موسسات اقتصادی آشنا می‌کند؟

- رابطه بین سطح تحصیلات و کیفیت آن با توسعه اقتصادی کشور را تبیین می‌کند؟

- در ارایه یک الگوی عملی و درست مصرف در همه زمینه‌ها موفق بوده؟
- به دانش‌آموزان صلاحیت و عوامل مهم در یک انتخاب مناسب برای خرید را آموزش می‌دهد؟

- صرفه جویی و درک اقتصادی خانوار را به دانش‌آموزان یاد می‌دهد؟
- به دانش‌آموزان ضرورت استفاده از فناوری‌های جدید در مبادلات اقتصادی را یادآوری می‌کند؟

- دانش‌آموزان را با روش‌های پس انداز و اهمیت آن آشنا می‌سازد؟
- دانش‌آموزان را در مدیریت زمان (اقتصادی ترین کالا) و بهره‌وری از اوقات فراغت خود یاری می‌دهد؟

- استفاده صحیح از منابع ملی و انرژی را شاخص توسعه یافتگی یک کشور تلقی می‌کند؟

- کار را به عنوان محوری ترین عامل اقتصاد اسلامی بر شمرده و به رابطه آن با توزیع ثروت تاکید کرده است؟

در بعد سیاسی تربیت شهروندی از معلمان و کارشناسان در ارتباط با این گویه‌ها و پرسش‌ها، نظرسنجی به عمل آمد. تا چه اندازه برنامه درسی دوره راهنمایی تحصیلی...

- دانش‌آموزان را با ادیان و فرهنگ‌های گوناگون آشنا می‌کند؟
- راه و رسم مردم سالاری و دموکراسی را به عنوان بهترین و عاقلانه ترین شیوه زندگی مورد تاکید قرار داده؟

- به مساله امنیت اجتماعی و حفظ و کرامت انسانها توسط دولت‌ها توجه نموده؟

- علاقه به مشارکت در گروه‌های سیاسی را در دانش‌آموزان تقویت نموده؟

- نشأت گرفته از فرهنگ‌ها و قومیت‌های مختلف می‌باشد؟

- بر رفع تبعیض نژادی و رد تعصبات قوم‌گرایانه تاکید می‌کند؟

- وطن خواهی و عشق جاودانه به ملت را در دانش آموزان تقویت می‌کند؟
- به آموزش مفاهیمی مانند صلح و حقوق بشر پایبند است؟
- وجود طرز تفکر و رویه های متنوع در سیاست را مهم و حیاتی تلقی می‌کند؟
- دانش آموزان را در جهت واکنش نسبت به وقایع روز محله و کشور خود ترغیب می‌کند؟
- ارزش‌های اجتماعی که در کانون اخلاق جامعه قرار دارند، را تقویت می‌کند؟
- آزادی بیان و مذهب را در دانش آموزان محترم شمرده؟
- اصل حقوق دادرسی یکسان در برابر قانون را برای دانش آموزان، شفاف بیان کرده؟
- در خصوص شیوه های انتخاب رئیس جمهور، نمایندگان و... به دانش آموزان آگاهی می‌دهد؟
- دانش آموزان را به شرکت در بهبود امور شهر، جامعه و کشور خود علاقمند می‌کند؟
- قانون گرایی، اطاعت از آن و میهن پرستی را لازمه رفاه و امنیت اجتماعی تلقی نموده؟
- شهروندی ایرانیان غیرمسلمان را به رسمیت می‌شناسد و این فرایند را به دانش آموزان یاد می‌دهد؟
- توانایی تحلیل درست اطلاعات و وقایع و صلاحیت مقاومت در برابر تبلیغات سوء را در دانش آموزان تقویت می‌کند؟
- دانش آموزان را تشویق می‌کند تا نسبت به تضییع حقوق همسالان خود در سایرکشورها بی تفاوت نباشند؟
- برنامه‌هایی مانند برگزاری انتخابات صوری، بازدید از شهرداریها و اماکن دولتی را کانون توجه خود قرار داده؟
- به دانش آموزان در زمینه تعهدات متقابل دولت و شهروندان آگاهی می‌دهد؟
- ضمن حفظ فرهنگ اصیل ایرانی، از فرصتهای جهانی شدن و پیوستگی بیشتر با فرهنگ و دانش مردم جهان بهره برده؟

-دانش آموزان را تشویق می‌کند تا به انتخاب مدیریت خرد و کلان شهر و محله خود حساس باشند؟

-دانش آموزان را با سازمان های جهانی مثل یونسکو، سازمان ملل و... آشنا می‌سازد؟

برای اطمینان از روایی^۱ ابزار گردآوری داده ها، پرسشنامه مذکور در اختیار اساتیدی از گروه اقتصاد، علوم اجتماعی، علوم تربیتی، روان شناسی، حقوق و علوم سیاسی قرار گرفت^۲. گویه‌های مشابه و غیرضروری در هم ترکیب شده و چند گویه جدید توسط ایشان اضافه گردید، در نهایت روایی صوری و محتوایی ابزار تحقیق، پس از اصلاحات لازم با 80 سوال تایید شد. به منظور محاسبه میزان پایایی^۳ ابزار تحقیق، پرسشنامه موجود به شکل تصادفی در اختیار 25 نفر از افراد جامعه آماری قرار گرفت و حاصل دقت نظر آنها در اصلاح محتوای عبارت ها و گویه ها لحاظ گردید. سپس با کمک نرم افزار SPSS (ویرایش 17) و با استفاده از ضریب آلفای کراباخ^۴ پایایی سوالات آزمون با تأکید بر همسانی درونی مولفه ها محاسبه، و نتایج زیر حاصل شد:

- بعد اجتماعی تربیت شهروندی (13 سوال)، با ضریب آلفای 0/85

- بعد فردی تربیت شهروندی (14 سوال)، با ضریب آلفای 0/79

- بعد فرهنگی تربیت شهروندی (15 سوال)، با ضریب آلفای 0/81

- بعد اقتصادی تربیت شهروندی (14 سوال)، با ضریب آلفای 0/76

- بعد سیاسی تربیت شهروندی (24 سوال)، با ضریب آلفای 0/92

با توجه به این که معمولاً پایایی فراتر از 0/70 مطلوب است، لذا می‌توان گفت که آزمون حاضر از پایایی خوبی برخوردار است.

¹ - Validity

10 - اعضای محترم هیات علمی دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره) و دانشگاه آزاد اسلامی واحد تاکستان

³ - Reliability

- Cronbach Alpha 12-

روش تحلیل داده‌ها: به منظور تحلیل داده‌ها، روش‌های آمار توصیفی (برای محاسبه فراوانی و درصد فراوانی پاسخ آزمودنی‌ها در هر طبقه) و آزمون آمار استنباطی خ‌دو (برای تعیین تفاوت توزیع بین فراوانی مشاهده شده و مورد انتظار داده‌های طبقه بندی شده ابعاد تربیت شهروندی از دیدگاه معلمان و کارشناسان) به کار گرفته شدند. لازم به ذکر است با توجه به اینکه داده‌های به دست آمده از اجرای پرسشنامه پژوهش، گسسته و ارزشی بوده، در سطح مقیاس اسمی یا طبقه ای قرار دارند، همچنین متغیر مورد پژوهش در جامعه آماری دارای توزیع غیرطبیعی می‌باشد و اندازه نمونه نسبتاً بزرگ است، از طرف دیگر طبقه‌بندی متغیرهای پژوهش حاضر به صورتی است که هر فرد فقط در یک طبقه قرار می‌گیرد و فراوانی‌های هر طبقه مستقل از طبقات دیگر است و بالاخره هدف پژوهشگر مقایسه توزیع فراوانی‌های دو گروه مستقل از یکدیگر می‌باشد، لذا مناسب‌ترین آزمون برای تحلیل داده‌های تحقیق حاضر، آزمون خ‌دو (χ^2) است.

یافته‌ها:

فرضیه اول: بین دیدگاه معلمان و کارشناسان، به لحاظ نارسایی بعد اجتماعی تربیت شهروندی در برنامه درسی فعلی دوره راهنمایی تحصیلی تفاوت معنادار آماری وجود دارد.

$$H_0: \bar{O} - E = 0$$

$$H_1: \bar{O} - E \neq 0$$

جدول شماره 2: توزیع فراوانی پاسخ معلمان و کارشناسان در رابطه با

« میزان توجه برنامه درسی راهنمایی نسبت به بعد اجتماعی تربیت شهروندی »

بالا		متوسط بالا		متوسط پایین		پایین		شاخصها آزمودنی معلمان
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
10/0	25	57/0	143	31/5	79	1/6	4	

0	0	6/7	2	76/7	23	16/7	5	کارشناسان
---	---	-----	---	------	----	------	---	-----------

$$(\chi^2) = 50 / 21 \text{ خی دو}$$

$$(\alpha) = 5\% \text{ میزان ریسک خطا}$$

$$3 \text{ (d. f) = درجه آزادی}$$

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

از زاویه تحلیل استنباطی: با توجه به اینکه مقدار χ^2 محاسبه شده، در سطح خطاپذیری 5٪ و با درجه آزادی 3، از مقدار χ^2 جدول¹ بزرگتر است، پس فرض صفر یعنی نبود تفاوت معنادار آماری بین دو توزیع رد می‌شود، به عبارت دیگر توزیع فراوانی دیدگاه معلمان و کارشناسان، نسبت به نارسایی بعد اجتماعی تربیت شهروندی در برنامه درسی دوره راهنمایی تحصیلی، یکسان نیست و بین این دو توزیع تفاوت معنادار آماری وجود دارد. در کل کارشناسان بیشتر از معلمان وجود نارسایی را در این بعد اعلام داشته‌اند.

از زاویه بررسی توصیفی: مطابق جدول شماره 2، بیشترین فراوانی پاسخ معلمان مربوط به طبقه متوسط بالا (143 نفر برابر با 57 درصد) و کمترین فراوانی پاسخ آنها مربوط به طبقه پایین است (4 نفر معادل 1/6 درصد) همچنین بیشترین فراوانی پاسخ کارشناسان مربوط به طبقه متوسط پایین (23 نفر برابر با 76/7 درصد گروه) و کمترین فراوانی پاسخ آنها مربوط به طبقه بالا با تعداد فراوانی صفر می‌باشد. لازم به ذکر است که حدود 94 درصد کارشناسان، طبقه پایین و متوسط پایین را انتخاب کرده‌اند یعنی این که بعد اجتماعی تربیت شهروندی از نظر کارشناسان نارسایی بیشتری دارد. نتیجه به دست آمده از مطالعه فرضیه فوق با یافته‌های پژوهش چیدو (2005)، آرتور جیمز (2003)، جیمز جنیفر و ماریا مونته سوری (به نقل از فتحی و اجارگاه، 1382) و شمشیری و نوشادی (1386) همسویی دارد.

فرضیه دوم: بین دیدگاه معلمان و کارشناسان، به لحاظ نارسایی بعد فردی تربیت شهروندی در برنامه درسی فعلی دوره راهنمایی تحصیلی تفاوت معنادار آماری وجود دارد.

1 - مقدار χ^2 دو جدول در سطح خطاپذیری 5 درصد و بادرجه آزادی 3 برابر است با 7/82

لازم به ذکر است که سطح بحرانی χ^2 دو (7/82)، سطح خطاپذیری (5 درصد) و درجه آزادی (3)، در آزمون هر پنج فرضیه اصلی این پژوهش برابر و بدون تغییر خواهد ماند. بنابراین از نگارش مجدد آنها تا وقتی که مقادیر فوق تغییری نداشته باشند، خودداری می‌گردد.

$$H_0: \bar{O} - E = 0$$

$$H_1: \bar{O} - E \neq 0$$

جدول شماره 3: توزیع فراوانی پاسخ معلمان و کارشناسان در رابطه با

«میزان توجه برنامه درسی راهنمایی نسبت به بعد فردی تربیت شهروندی»

بالا		متوسط بالا		متوسط پایین		پایین		شاخصها آزمودنی
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
8/1	20	64/9	161	25/4	63	1/6	4	معلمان
0	0	0	0	53/3	16	46/7	14	کارشناسان

$$\chi^2 = 113 / 14 \text{ خی دو}$$

$$\alpha = 5\% \text{ میزان ریسک خطا}$$

$$3 \text{ (d. f) = درجه آزادی}$$

از زاویه تحلیل استنباطی: با توجه به اینکه مقدار χ^2 محاسبه شده (113/14)، در سطح خطاپذیری 5 درصد و با درجه آزادی 3، از مقدار χ^2 جدول بزرگتر است، پس فرض صفر رد می‌شود، یعنی توزیع فراوانی دیدگاه معلمان و کارشناسان، نسبت به نارسایی بعد فردی تربیت شهروندی در برنامه درسی دوره راهنمایی تحصیلی، با یکدیگر یکسان نیست و بین این دو توزیع تفاوت معنادار آماری وجود دارد. به عبارت دیگر اکثر کارشناسان میزان حضور مولفه‌های فردی تربیت شهروندی در برنامه درسی مکتوب را پایین و متوسط پایین دانسته‌اند و در مجموع از نظر آنان بعد فردی تربیت شهروندی دارای نارسایی است.

از زاویه بررسی توصیفی: مطابق اطلاعات و یافته‌های جدول شماره 3، 2، بالغ بر 73 درصد معلمان میزان توجه به بعد فردی آموزش و تربیت شهروندی در برنامه درسی فعلی مقطع راهنمایی را متوسط بالا و بالا تصور می‌کنند. این در حالیست که 100 درصد کارشناسان میزان برخورداری برنامه

درسی فعلی از گویه‌های فردی تربیت شهروندی را پایین و متوسط پایین می‌دانند. به عبارت دیگر وجود نارسایی از نظر کارشناسان بیشتر از معلمان بوده است. در مجموع هر دو گروه آزمودنی معتقد بودند که برنامه درسی مکتوب مقطع راهنمایی تحصیلی آموزش‌های محدودی را در خصوص استقلال فکری و عملی، مهارت‌های فراشناختی و نظارت بر اعمال خود، (فناوری اطلاعات و ارتباطات)، طریقه صحیح بروز عواطف و کنترل آنها، اعتماد به نفس، جرات ورزی و بیان صریح اندیشه‌ها، به دانش آموزان ارائه داده است. یافته‌های به دست آمده از بررسی فرضیه فوق با نتایج پژوهش‌های سوزان^۱ (2008)^۲، وزیری و جهانی (1385)، اسلامی و فتحی و اجارگاه (1387)^۳، پورتا و همکاران (2001) هم جهت است.

فرضیه سوم: بین دیدگاه معلمان و کارشناسان، به لحاظ نارسایی بعد فرهنگی تربیت شهروندی در برنامه درسی فعلی دوره راهنمایی تحصیلی تفاوت معنادار آماری وجود دارد.

$$H_0: \bar{O} - E = 0$$

$$H_1: \bar{O} - E \neq 0$$

جدول شماره 4: توزیع فراوانی پاسخ معلمان و کارشناسان در رابطه با

« میزان توجه برنامه درسی راهنمایی نسبت به بعد فرهنگی تربیت شهروندی »

¹ - Suzanne Soule

² - سوزان در طراحی مدلی برای تربیت شهروند، به منظور ارتقاء مهارت های شهروندی در ایالت های آمریکا ضرورت توجه به مهارت های فردی مانند جرات ورزی، تقویت اعتماد به نفس، احترام به تفاوت ها، مقابله با هیجان و استرس و .. را بیان نموده و کسب مهارت های فردی را پیش شرط مهارت های اجتماعی شهروندی تلقی نموده، اگر چه در مقابل، اجتماع تربیت شده و مطلوب را یگانه راه تقویت مهارت های فردی و عمل به وظایف فرد در جامعه می داند.

³ - نتیجه پژوهش فوق تفاوت معنادار بین نظر متخصصان، کارشناسان و معلمان را در میزان توجه به آموزش صلح در برنامه درسی نشان می دهد.

بالا		متوسط بالا		متوسط پایین		پایین		شاخصها آزمودنی
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
8/8	22	62/5	157	27/9	70	0/8	2	معلمان
0	0	0	0	60/0	18	40/0	12	کارشناسان

$$\chi^2 = 112 / 88 \text{ خی دو}$$

$$\alpha = 5\% \text{ میزان ریسک خطا}$$

$$3 \text{ (d. f) = درجه آزادی}$$

از زاویه تحلیل استنباطی: با توجه به این که مقدار χ^2 محاسبه شده

(112/88)، در سطح خطاپذیری 5 درصد و با درجه آزادی 3، از مقدار χ^2

جدول بزرگتر است، بنابر این فرض صفر رد می‌شود، یعنی توزیع فراوانی دیدگاه معلمان و کارشناسان، در ارتباط با نارسایی بعد فرهنگی تربیت شهروندی در برنامه درسی فعلی دوره راهنمایی تحصیلی یکسان نیست و بین این دو توزیع تفاوت معنادار آماری وجود دارد. به عبارت دیگر می‌توان گفت که اکثر کارشناسان میزان وجود مولفه‌های بعد فرهنگی تربیت شهروندی در برنامه درسی مکتوب را پایین و متوسط پایین دانسته‌اند و از نظر آنها بعد فرهنگی تربیت شهروندی دارای نارسایی قابل ملاحظه‌ای می‌باشد.

از زاویه بررسی توصیفی: همان طور که یافته‌های جدول 4، نشان

می‌دهد حدود 71 درصد گروه معلمان در طرح نظرسنجی وجود نارسایی در برنامه درسی موجود دوره راهنمایی تحصیلی را از لحاظ میزان پرداختن به بعد فرهنگی تربیت شهروندی، تایید نمی‌کنند. در مقابل 100 درصد جمعیت کارشناسان میزان برخورداری برنامه درسی مکتوب دوره راهنمایی تحصیلی، از مولفه‌های فرهنگی آموزش و تربیت شهروندی را پایین و متوسط پایین می‌دانند. به عبارت دیگر کارشناسان، وجود نارسایی در زمینه بعد فرهنگی تربیت شهروندی را بسیار عمیق می‌دانند. لازم به ذکر است که گروه‌های آزمودنی، برنامه درسی فعلی مقطع راهنمایی تحصیلی را از ناحیه عدم آموزش کافی مولفه‌های فرهنگی، مانند؛ فرهنگ پژوهش محوری و روحیه علمی،

بررسی مقایسه ای دیدگاه کارشناسان ...

استفاده از وسایل جمعی و عمومی، آداب و رسوم مناطق مختلف کشور، با فراوانی بالا آسیب پذیر دانسته‌اند.

یافته‌های به دست آمده از بررسی این فرضیه با نتایج پژوهش‌های ولی پور^۱ (1386)، آرتور جیمز (2003)، عیوضی و همکاران (1387) و عسکریان (1385) هماهنگی دارد^۲.

فرضیه چهارم: بین دیدگاه معلمان و کارشناسان، به لحاظ نارسایی بعد اقتصادی تربیت شهروندی در برنامه درسی فعلی دوره راهنمایی تحصیلی تفاوت معنادار آماری وجود دارد.

$$H_0: \bar{O} - E = 0$$

$$H_1: \bar{O} - E \neq 0$$

جدول شماره 5: توزیع فراوانی پاسخ معلمان و کارشناسان در رابطه با «میزان توجه برنامه درسی نسبت به بعد اقتصادی تربیت شهروندی»

بالا		متوسط بالا		متوسط پایین		پایین		شاخصها آزمودنی
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
4/8	12	48/6	122	43/8	110	2/8	7	معلمان
0	0	3/3	1	66/7	20	30	9	کارشناسان

$$\chi^2 = 51 / 85 \text{ (دو خی دو) } \chi^2$$

$$\alpha = \% 5 \text{ (میزان ریسک خطا)}$$

$$3 \text{ (d. f) } = \text{درجه آزادی}$$

¹ - در این پژوهش، بین دیدگاه اساتید و دانشجویان در زمینه وجود حیطه های تربیت شهروندی در نظام آموزش عالی تفاوت وجود دارد.

² - تقریباً همه مطالعات فوق برنامه درسی مکتوب را از حیث پرداختن به، فرهنگ پژوهش محوری و روحیه علمی، آشنایی با فرهنگ قومیت های مختلف کشور، همچنین ارزش سنجی و بسط و توسعه فرهنگی، آسیب پذیر دانسته اند.

از زاویه تحلیل استنباطی: با توجه به اینکه مقدار χ^2 محاسبه شده (51/85)، در سطح خطاپذیری 5٪ و با درجه آزادی 3، از مقدار χ^2 جدول بزرگتر است، پس فرض صفر یعنی نبود تفاوت معنادار آماری بین دو توزیع رد می‌شود، بنابراین توزیع فراوانی دیدگاه معلمان و کارشناسان، در ارتباط با نارسایی بعد اقتصادی تربیت شهروندی در برنامه درسی فعلی دوره راهنمایی تحصیلی، با یکدیگر یکسان نیست و بین این دو توزیع تفاوت معنادار آماری وجود دارد. به عبارت دیگر می‌توان گفت که کارشناسان میزان وجود مولفه‌های بعد اقتصادی تربیت شهروندی در برنامه درسی را پایین و متوسط پایین تشخیص داده‌اند و نظر آنان بیشتر از معلمان نارسایی را نشان می‌دهد.

از زاویه بررسی توصیفی: با مرور اطلاعات و آماری که جدول 5 در ارتباط با میزان نارسایی در بعد اقتصادی تربیت شهروندی ارائه می‌دهد، می‌توان گفت که معلمان و کارشناسان با فراوانی قابل توجه در طبقه پایین و متوسط پایین وجود نارسایی در برنامه درسی فعلی را از لحاظ میزان پرداختن به بعد اقتصادی آموزش و تربیت شهروندی، مورد تاکید قرار داده‌اند. همچنین کارشناسان بیشتر از معلمان وضعیت برنامه درسی مقطع راهنمایی را از حیث پرداختن به مولفه‌های اقتصادی تربیت شهروندی مانند؛ ضرورت آشنایی دانش‌آموزان با الگوی صحیح مصرف، استفاده از منابع انرژی، صرفه جویی و درک اقتصاد خانوار، فناوری‌های جدید در مبادلات اقتصادی و خرید الکترونیکی و مدیریت زمان، را نگران‌کننده و ضعیف دانسته‌اند.

نتیجه این فرضیه با یافته‌های به دست آمده از پژوهش‌های شمشیری و نوشادی (1386)، تحلیل محتوای کتاب‌های علوم اجتماعی مقطع راهنمایی از لحاظ پرداختن به ابعاد شهروندی، آقازاده (1385)، مطالعات سیزر و وون (2005)، پورتا و همکاران (2001)، به نقل از ایزدی و آقامحمدی (1386) و آشتیانی و همکاران (1385) منطبق و همسو می‌باشد.

فرضیه پنجم: بین دیدگاه معلمان و کارشناسان، به لحاظ نارسایی بعد سیاسی تربیت شهروندی در برنامه درسی فعلی دوره راهنمایی تحصیلی تفاوت معنادار آماری وجود دارد.

$$H_0: \bar{O} - E = 0$$

$$H_1: \bar{O} - E \neq 0$$

جدول شماره 6: توزیع فراوانی پاسخ معلمان و کارشناسان در رابطه با « میزان توجه برنامه درسیراهنمایی نسبت به بعد سیاسی تربیت شهروندی »

شاخصها آزمودنی	پایین		متوسط پایین		متوسط بالا		بالا	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
معلمان	4	1/6	65	26/0	168	67/2	13	5/2
کارشناسان	9	30/0	20	66/7	1	3/3	0	0

$$\chi^2 = 80 / 78 \text{ خی دو}$$

$$\alpha = 5\% \text{ (میزان ریسک خطا)}$$

$$3 \text{ (d. f) = درجه آزادی}$$

از زاویه تحلیل استنباطی: با توجه به اینکه مقدار χ^2 محاسبه شده (80/78)، در سطح خطاپذیری 5٪ و با درجه آزادی 3، از مقدار χ^2 جدول بزرگتر است، پس فرض صفر رد می‌شود، به عبارت دیگر توزیع فراوانی دیدگاه معلمان و کارشناسان، در ارتباط با نارسایی بعد سیاسی تربیت شهروندی در برنامه درسی فعلی دوره راهنمایی تحصیلی، با یکدیگر یکسان نیست و بین این دو توزیع تفاوت معنادار آماری وجود دارد. به عبارت دیگر با 95 درصد اطمینان می‌توان گفت که کارشناسان به ناکافی بودن بعد سیاسی تربیت شهروندی در برنامه درسی مکتوب دوره راهنمایی تحصیلی بیشتر از معلمان اعتقاد دارند.

از زاویه بررسی توصیفی: در توصیف اطلاعات و فراوانی‌های موجود در جدول شماره 6 می‌توان گفت که فراوانی پاسخ معلمان بیشتر در طبقه بالا و متوسط بالا به ثبت رسیده، اما اکثر کارشناسان (حدود 97 درصد) میزان برخورداری برنامه درسی مکتوب دوره راهنمایی تحصیلی از مولفه‌های سیاسی تربیت شهروندی را پایین و متوسط پایین دانسته‌اند، اگر چه معلمان چنین شدتی از نارسایی را تایید نکرده‌اند اما فاصله بین وضعیت موجود برنامه درسی را با حالت مطلوب، کمتر از حد انتظار تلقی نموده‌اند. در مجموع گروه آزمودنی‌ها، غفلت و عدم توجه کافی برنامه ریزان درسی نسبت به مولفه‌های سیاسی تربیت شهروندی را طبق اولویت زیر بیان کرده‌اند. آشنایی با: تعهدات متقابل دولت و شهروندان، سازمان‌های جهانی مثل یونسکو، یونیسف و سازمان ملل، آموزش مفاهیم جهانی مانند صلح و حقوق بشر، جهانی شدن، حقوق بین‌المللی - شهروندی ایرانیان غیر مسلمان و صلاحیت مقاومت در برابر تبلیغات سوء

نتیجه پژوهش‌های جینگ لین (2007)، پورتا (2001)، پریور (2006)، کریک و چیودو (2005)، ولی پور (1386) و آشتیانی (1385) یافته‌های فرضیه فوق را تایید می‌کنند و نتیجه مطالعات شمشیری و نوشادی (1386)، که سهم بعد سیاسی و فرهنگی شهروندی در برنامه درسی علوم اجتماعی مقطع راهنمایی را در مجموع 74 درصد اعلام کرده‌اند، با نتیجه آزمون فرضیه پژوهش حاضر مخالف است.¹ طبق نظر پریور (2006) «نوجوانان استرالیایی قدر دموکراسی را می‌دانند، اما سطح درک عاطفی و نگرش آنها از مدنیت و شهروندی کمتر از حد انتظار است.» یعنی اینکه اطلاعات شهروندی در حد محفوظات و دانش به دانش آموزان انتقال پیدا کرده است.

¹ - البته ایشان اعلام کرده‌اند که حضور این مولفه بیشتر از جهت کمی بوده و در بعد نگرشی و روانی - حرکتی، نمود آنچنانی نداشته است.

بحث و نتیجه گیری:

اینک در یک نگاه کلی به جمع بندی آنچه بیان شد، پرداخته می شود. در واقع بیشترین نارسایی مربوط به تربیت شهروندی نه از حیث کمیت بلکه از نوع کیفیت است. به عبارت بهتر در کتابها و برنامه های تربیتی بسیار به ارزشها پرداخته شده، اما تنها این مطالب ذکر شده و دستمایه لفاظی قرار گرفته است. آنچه مهم است ژرفای آموزش این ارزشهاست، به عبارت دیگر، در برنامه تربیتی مدارس، این ارزشها نهادینه نشده اند. بر طبق نتایج بدست آمده از تحقیق حاضر نارسایی های تربیت شهروندی، در برنامه درسی مکتوب دوره راهنمایی تحصیلی، در ابعاد اقتصادی و اجتماعی از سایر ابعاد بیشتر بوده است.

در بررسی اهداف فرعی پژوهش نتایج به دست آمده، نشان می دهد که تنها بین وجود نارسایی در بعد فردی تربیت شهروندی و جنسیت رابطه معنادار آماری وجود دارد یعنی مردان با فراوانی بالاتر وجود نارسایی در برنامه درسی موجود را از لحاظ بعد فردی تربیت شهروندی تایید کرده اند. با تحلیل پاسخ های ارایه شده توسط آنها می توان نتیجه گرفت که معلمان و کارشناسان مرد به نارسایی در صلاحیت های فردی از قبیل قوه قضاوت صحیح، بیان صریح اندیشه ها، اعتماد به نفس و مسولیت پذیری و... واکنش بیشتری نشان داده اند. اما اکثریت هر دو جنس بعد اقتصادی و اجتماعی را متوسط پایین دانسته اند. به عبارت دیگر از نظر هر دو گروه بعد اقتصادی و اجتماعی تربیت شهروندی در برنامه درسی به نسبت سایر ابعاد نارسایی بیشتری دارد. با بررسی رابطه بین سابقه شغلی آزمودنی ها و نارسایی در ابعاد فردی و سیاسی تربیت شهروندی در برنامه درسی موجود، مشخص شد که بین سابقه شغلی آزمودنی ها و وجود نارسایی در برنامه درسی از لحاظ ابعاد فردی و سیاسی رابطه وجود دارد. بر طبق اطلاعات به دست آمده معلمان و کارشناسان دارای سابقه شغلی 16 سال و بالاتر وجود نارسایی در این بعد را با فراوانی بیشتری به ثبت رسانده اند و می توان نتیجه گرفت که

احتمالاً این آزمودنی‌ها تجربه و تسلط بهتری بر محتوای مطالب درسی دارند و آزمودنی‌های دارای سابقه کمتر معمولاً محافظه کارترند و فعلاً از ضرورت تغییر در برنامه درسی اطمینان کامل حاصل نکرده‌اند. در سایر ابعاد تربیت شهروندی رابطه معناداری با سابقه شغلی مشاهده نشد. البته غیر از ابعاد فوق بعد مذهبی و اعتقادی نیز از مهمترین ابعاد شهروندی است به عبارت دیگر این بعد اعتقادی و ارزشی چتری است بر فراز سایر ابعاد. یعنی اینکه اصول اعتقادی و مذهبی هر جامعه‌ای در تعریف و تلقی «شهروند» و «شهروند مطلوب» همچنین مولفه‌ها و خصوصیات «شهروند خوب»، کاملاً متفاوت با جوامع دارای اصول ارزشی دیگر است. اما از آنجا که نتیجه تحقیقات قبلی و تحلیل محتوای کتاب‌های درسی در مطالعات پیشین^۱ حضور مولفه‌های این بعد را نشان داده‌اند، پژوهشگر از تلقی این بعد به عنوان نارسایی خودداری نموده، گر چه اعتقاد پژوهشگر بر آن است که تربیت مذهبی و دینی در برنامه درسی فعلی علی‌الخصوص در حیطه عاطفی (نگرشی) و عملکردی تا حد مطلوب فاصله بسیار دارد.

پیشنهادات:

– پیشنهاد می‌شود، در یک اقدام حساب شده، تدریجی و به دور از شتابزدگی، با بازاندیشی در فرایند طراحی برنامه های درسی و اهداف دوره راهنمایی تحصیلی، بر اساس توجه به تحقق اهداف در هر سه حیطه یادگیری (شناختی، عاطفی و روانی - حرکتی) فرصت‌هایی برای حضور و آموزش مولفه‌های تربیت شهروندی در کلاس درس فراهم گردد و آن چنان که نتیجه پژوهش حاضر و پژوهش‌های قبلی نشان داده‌اند، با استفاده از روش‌های کمی و کیفی حیطه‌هایی که کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند خصوصاً بعد نگرشی (عاطفی)

¹ - مطالعه شمشیری و نوشادی در تحلیل محتوای کتب دوره راهنمایی تحصیلی در پرداختن به ابعاد تربیت

ابعاد تربیت شهروندی در برنامه‌ریزی کتب درسی مقطع راهنمایی تحصیلی مورد تاکید قرار گیرد.

- برگزاری دوره‌های آموزش ضمن خدمت ویژه کارشناسان و معلمان این مقطع به صورتی منظم و مداوم، در جهت ارایه دانش و نگرش مطلوب شهروندی و ایجاد انگیزه به منظور کاربرد این مهارت‌ها در کلاس درس

- طراحی بسته‌ها و نرم‌افزارهای آموزشی، مهارت‌های شهروندی ویژه معلمان، کارشناسان و دانش‌آموزان این مقطع و ارائه آن به معلمان و دانش‌آموزان به عنوان مکمل محتوای کتب درسی

- پس از فراهم سازی بسترها و زیر ساخت‌های لازم، واحد درسی تحت عنوان تربیت شهروندی با ترکیبی از آموزه‌های فرهنگ قومی، ملی، دانش سیاسی و بین المللی، مهارت‌های اقتصادی و صلاحیت‌های فردی - اجتماعی، با تاکید بر روش آموزش آنها در سر فصل برنامه درسی تربیت معلم کشور منظور شود.

- مشارکت نمایندگان اقوام مختلف کشور در طراحی و تدوین برنامه درسی تربیت شهروندی

- ارایه‌ی محتوای آموزشی در خصوص آشنا کردن دانش‌آموزان با روش‌های الکترونیکی خدمات بانکی، درک اقتصادی خانوار و فناوری‌های جدید اطلاعات (تاکید بیشتر بر بعد اقتصادی)

- تاکید برای آموزش بیشتر بعد اجتماعی تربیت شهروندی مانند الزام به رعایت قانون، راه‌های حفاظت از محیط زیست و روحیه خدمت رسانی به مردم به منظور بررسی بیشتر و همه جانبه‌تر، همچنین مداومت در مطالعه مفهوم تربیت شهروندی و ارتباط آن با برنامه درسی عناوین پژوهشی زیر پیشنهاد می‌شود:

- بررسی تاثیر جو اجتماعی مدارس مقاطع مختلف تحصیلی بر پرورش مهارت‌های شهروندی دانش‌آموزان

- تحلیل محتوای کتب درسی مقاطع مختلف تحصیلی از نظر میزان برخورداری آنها از مولفه‌ها و صلاحیت‌های شهروندی

- بررسی میزان تحقق اهداف دینی و سیاسی (در حیطه نگرشی و عاطفی) تربیت شهروندی در برنامه درسی مقاطع مختلف تحصیلی
- تاثیر نقش آموزش مهارت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات (ict) به دانش آموزان در ایجاد صلاحیت لازم به منظور تربیت شهروند جهانی
- بررسی تطبیقی محتوای کتاب‌های علوم اجتماعی ایران و کشور های توسعه یافته از نظر میزان توجه به آموزش و تربیت شهروندی

کتابنامه:

- آشتیانی، ملیحه و همکاران (1385). لحاظ کردن ارزشهای شهروندی در برنامه درسی برای تدریس در دوره دبستان، فصلنامه نوآوریهای آموزشی، شماره 17
- آقازاده، احمد (1385). اصول و قواعد حاکم بر فرایند تربیت شهروندی و بررسی سیر تحولات ویژگیهای این گونه آموزشها در کشور ژاپن، فصل نامه نوآوری های آموزشی، شماره 17
- اسلامی، معصومه و فتحی واجارگاه، کورش (1387). بررسی میزان توجه به آموزش صلح در برنامه درسی دوره ابتدایی از دیدگاه متخصصان، کارشناسان و معلمان دوره ابتدایی شهر تهران، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، شماره 25
- ایزدی، صمد و آقامحمدی، علی، (1386). آموزش شهروندی، حقوق انسانی و مسولیت اجتماعی در نظام آموزش، مقالات برگزیده همایش حقوق شهروندی - _____، (1387). دفتر تامین نیروی انسانی، اداره کل آموزش و پرورش شهرستان قزوین
- شریعتمداری، علی، (1385). جامعه و تعلیم و تربیت، تهران، انتشارات امیر کبیر

-شمشیری، بابک و نوشادی، محمود رضا، (1386). بررسی میزان برخورداری کتب فارسی، تاریخ و تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی از مولفه های هویت ملی، فصل نامه مطالعات برنامه درسی، شماره 6

-عسگریان، مصطفی، (1385). جایگاه فرهنگ های قومی در تربیت شهروندی، فصل نامه نوآوری های آموزشی شماره 17

-عیوضی، مریم، قلی زاده، مقدم و سبحانی نژاد، (1387). تبیین رئوس محتوای برنامه درسی تربیت شهروند بومی در عصر جهانی شدن از دید اعضای هیات علمی دانشگاههای شهر تهران، تهران، همایش جهانی شدن و بومی ماندن برنامه درسی: چالش ها و فرصت ها

-فالكس، کیت، (1381). شهروندی، ترجمه محمد تقی دلفروز، تهران، انتشارات کویر

-فتحی واجارگاه، کورش، (1382). بررسی جایگاه صلح و جنگ در کتب درسی دوره ابتدایی، مقاله مندرج در مجله علوم انسانی، تهران، دانشگاه شهید بهشتی -کوی، لوتان، (1384). آموزش و پرورش: فرهنگ ها و جوامع، ترجمه محمد یمنی دوزی سرخابی، تهران، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی

-گلشن فومنی، محمد رسول، (1375). جامعه شناسی آموزش و پرورش، تهران، نشر شیفته

-نادری، عزت ا... و سیف نراقی، مریم، (1388). روش های تحقیق و چگونگی ارزشیابی آن در علوم انسانی: با تأکید بر علوم تربیتی، تهران، ارسباران.

- نیکنامی، مصطفی و مدانلو، یاسمن، (1387). تعیین مولفه های آموزش شهروندی در دوره راهنمایی تحصیلی جهت ارائه یک چارچوب نظری مناسب، دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار، فصلنامه رهبری و مدیریت آموزشی، شماره 3

-وزیری، مزده و جهانی، شیدا، (1385). مهارت های شهروندی مورد نیاز دانش آموزان دبستانهای شهرستان زلزله زده ی بم، فصل نامه نوآوری های

آموزش شماره 17

ولی پور، رقیه، (1386). بررسی حیطه های شهروندی در نظام آموزش عالی از دید اساتید و دانشجویان (مطالعه موردی دانشگاه مازندران)، تهران، 1387 همایش جهانی شدن و بومی ماندن برنامه درسی: چالش ها و فرصت ها.

-Chiodo, J (2005). journal of social studies Reserch Manhattan (What do students have to say about citizenship?An analysis of the concept of citizenship among secondary education students)

E-publication. www. ofsted. gov. uk

- House , Alexandra (2003). Personal , social and health education and citizenship in primary schools. Ofsted subject report series. 2002-2003.

- James Arthur ,(2003), Teaching citizenship in the secondary school. london ,David fulton

- Kahn, Joseph (2005). The California survey of civic education. Report commissioned by the California campaing for The Civic Mission of Schools by the Constitutional Rights Foundation. <http://www.cms-ca.org/civic-survey-final.pdf>

- Lin , Jing(2007). Love Peace and Wisdom in Education :Transforming Education for Peace 5- Rout ledge press; <http://www.ncl.ac.uk/>

- Miles,M. (2007); innovation in education; New york: teachers' College press

- Parker Walter (2001). Educating democratizing citizen Columbus .University of Illinois .

- Prior , warren (2001). Citizenship education. Australian experiences. SLO. Netherlands

- Prior,warren (2006), civics and citizenship education ,www. Curriculum. Edu. au/cce/

- Sears Alan and & Yvonne Hebert(2005). Citizenship education. canadian education association. In [www. cea. ca/mediaen/citizenship_education](http://www.cca.ca/mediaen/citizenship_education)

- Suzanne, Soule and Ted McConnell (2008). A Campaign to promote civic education: A model of how to get education for

بررسی مقایسه ای دیدگاه کارشناسان ..

democracy back into U. S. classrooms in all fifty states. www.representative democracy.org

-Tobias .R (1999). personal .social and health educational citizenship in primary school. www.ofsted.gov.uk

-Torney , purta (2001). Citizenship and Education in Twenty – Eight Countries : civic knowledge and engagement at age 14. Amsterdam : international Association for the Evaluation of educational achievement

